

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ОПИСУ ФЕНОМЕНУ МІГРАЦІЇ

Вартан Мурадян

Харківський польовий офіс ООН

Розглянуто питання міграції з погляду її впливу на людину, розкрито деякі поняття й категорії, наведено класифікацію деяких аспектів міграції. Крім того, презентовано короткий огляд історії міграції з акцентом на сучасні характеристики. Проведено конкретний правовий аналіз деяких понять і встановлено зв'язок між юридичними категоріями й аспектами реального життя. Розпочато дослідження впливу обставин, за яких відбувається міграція, на людину, на її психологічний стан і філософські погляди.

Ключові слова: міграція, добровільна міграція, вимушена міграція, біженці, внутрішньо переміщені особи, ідентичність, хибна міграція, місця компактного проживання.

Мурадян Вартан. Понятийно-категориальный аппарат описания феномена миграции.

Рассмотрены вопросы миграции с точки зрения её влияния на человека, раскрыты некоторые понятия и категории, приведена классификация некоторых аспектов миграции. Кроме того, предложен короткий обзор истории миграции с акцентом на современных характеристиках. Представлен конкретный правовой анализ некоторых понятий и установлена связь между юридическими категориями и аспектами реальной жизни. Начато исследование влияния условий, при которых происходит миграция, на человека, на его психологическое состояние и философские взгляды.

Ключевые слова: миграция, добровольная миграция, вынужденная миграция, беженцы, внутренне перемещенные лица, идентичность, ложная миграция, места компактного проживания.

Muradyan Vartan. Conceptual and categorical framework describing the migration phenomenon.

The article rises some issues concerning the current aspects of migration through explaining some definitions and giving a classification of certain types of migration, especially in the spectrum of influence of migration on the persons involved. The author gives a range of definitions covering the types of migration under review, in particular the voluntary and involuntary ones. Moreover, analysis of legal documents that also set some specific definitions and global interest to the issue shows the importance of the research towards the problem for the public attention. Keeping cultural identity at the same time as the necessity to get involved in the cultural life at the new place is also a concern, which is raised by the author.

In the article, we considered categories such as "forced and voluntary migration", "refugees", "IDP", "place of compact residence". Conceptual and categorical framework must be investigated in the historical and philosophical plane, in the context of moral and legal principles. It should be noted that not all categories and concepts are consistent in these manifestations, since legal and moral concepts, in many cases, do not always coincide with real circumstances of reality.

The questions of migration in the aspect of its influence on the person are discussed in the article, several definitions and categories are disclosed. Furthermore, a short review of history of migration is given with a special attention to modern characteristics. Additionally, an exact legal analysis of some definitions and connection between legal categories and aspects of real life is provided. The article begins with a research of migration conditions and their influence on people, their psychological condition and philosophic views. In this regard, the most important question that is necessary to understand is the change in the thinking and the way of life for people, who stay in temporary camps for migrants and their situation becomes protracted.

Key words: migration, voluntary migration, forced migration, refugees, internally displaced persons, identity, false migration, places of compact residence.

Міграція завжди була й залишається одним з чинників розвитку суспільства. У ХХІ ст. вже реєструються добровольці для першого польоту на Марс і люди думають про колонізацію космосу, що виведе міграцію на зовсім інший рівень. Але наразі актуальними є питання міграції людей у межах нашої планети й проблеми, зумовлені цим явищем. Ці проблеми дуже різні й залежать від причин, що призвели до міграції.

Питання міграції завжди були предметом наукового вивчення, оскільки це явище має значний вплив на багато факторів філософського й соціального розвитку суспільства. З позиції демографічного підходу явище міграції досліджували такі науковці, як А. Сові, А. Ландрі, Б. Хорев, з позиції економічного підходу – А. Сміт, Т. Мальтус, Г. Вітковська, соціологічний підхід був застосований Т. Юдіною. У роботі Ю. Сметанюк [3] розкрито

феномен міграції в соціально-філософському дискурсі, розглянуто такі категорії, як сезонна міграція, безповоротна міграція, зовнішні міграції тощо. Але практика сучасного глобального середовища й уся історія людства свідчать, що розвиток світу завжди опосередковується постійними трансформаціями концептів, принципів, категорій тощо. Особливе значення для таких трансформацій мають не тільки законодавчо-правові норми, а й значно більше – традиції та трансляції між культурами [1].

У сучасному суспільстві опис феномену міграції неможливо здійснити без звернення до нових категорій, які активно використовуються в сучасному дискурсі та мають поповнити собою категоріально-понятійний апарат для опису феномену міграції. Тому метою статті є аналіз деяких категорій, що останнім

часом набули актуальності й обґрунтуванні на законодавчому рівні.

Ставлення до міграції в хронологічному аспекті змінювалося залежно від стадії розвитку суспільства. Після промислової революції метаморфози майже припинилися й позитивне та прийнятне (принаймні для вільного – найчастіше білого – населення) ставлення до міграції усталилося, що пояснюється багатьма факторами. Зміни сталися після глобалізації та кризи у сферах економіки й міжнародних відносин, коли безпрецедентна кількість мігрантів прибула до розвинених країн постіндустріальної економіки. На сьогодні значення багатьох понять, термінів, категорій переглядаються й набувають нового змісту.

Міграція має багато видів і підвидів, виділених і розроблених науковцями на підставі різних чинників і критеріїв. Вони є дуже важливими для досліджень і пошуку відповідей на актуальні проблеми й питання, пов'язані з цим явищем, але у своїй роботі ми звертаємося лише до одного критерію – добровільності міграції. Залежно від причин, що впливають на ухвалення остаточного рішення щодо переміщення, міграція поділяється на два види – вимушена й добровільна. Остання може бути зумовлена різними причинами (економічні, екологічні, психологічні, кліматичні тощо), але головною умовою є те, що особа(и) ухвалює(ють) добровільне рішення про переїзд і знає(ють) куди, як, на яких умовах вона(и) переїжджає(ють). У міжнародно-правовій практиці таких людей також називають просто мігранти. Зовсім інша ситуація з вимушеною міграцією. Причин вимушеної міграції також багато: військові конфлікти, етнічні, політичні, релігійні переконання людей, належність до певної соціальної групи, стихійні лиха, екологічні й техногенні катастрофи тощо. Однак в умовах вимушеної міграції для таких людей дуже важливими є наслідки цього процесу. Ще одним критерієм поділу людей, що вимушено мігрують, є географія міграції. За ним визначається лише дві категорії мігрантів – біженці й внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО).

Визначення категорії «біженці» наведено в Конвенції ООН про статус біженців і осіб без громадянства, ухваленої 28 липня 1951 р. (далі – Конвенція), згідно з якою біженець – це особа, яка внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває поза країною своєї громадянської належності й не може або не бажає користуватися захистом цієї країни

внаслідок таких побоювань; або не маючи певного громадянства й перебуваючи поза межами країни свого попереднього звичного місця проживання, унаслідок названих подій не може чи не хоче повертатися до неї через такі побоювання. Визнання людей біженцями й надання їм певного статусу, що передбачає надання певних прав, можливостей і процедур, відбувалося й задовго до того, як була ухвалена Конвенція. Але після її ухвалення статус біженців був визнаний на міжнародному рівні й країни відтоді були зобов'язані (формально) надавати такий статус людям, що відповідають окресленим вище критеріям [6]. Навіть більше, після Другої світової війни в структурі ООН було введено нову посаду, яка мала бути тимчасовою, але збережена й сьогодні – Верховний Комісар у справах біженців.

Наголосимо, що міжнародна правова законодавча база немає єдиного закріпленого визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». Але, за загальноприйнятою практикою, ВПО – це біженці, що не перетинали міжнародного кордону, тобто перебувають на території держави, громадянами якої вони є. Необхідно зазначити, що внутрішньо переміщені особи є не лише в Україні. Конфлікти в усьому світі призвели до того, що нині нараховується близько 38 млн. внутрішніх переселенців по всьому світу. Також важливою різницею між ВПО та біженцями є той факт, що держава, у якій виникла ситуація, що спричинила внутрішнє вимушене переселення людей, зобов'язана піклуватися про своїх громадян, надавати їм захист, притулок і гарантувати забезпечення їхніх прав і пільг згідно з внутрішнім законодавством, що захищає всіх громадян, натомість біженці захищені здебільшого лише міжнародним законодавством, до того ж громадяни іншої країни не мають таких прав, як місцеві громадяни. Тобто принаймні офіційно внутрішні переселенці мають право вимагати від держави, громадянами якої вони є, захисту й підтримки, а держава не має права відмовити своїм громадянам у цьому.

Не кожна людина, що залишила країну свого громадянства й попросила захисту в іншій країні, може називатися біженцем. Біженцями є лише ті люди, які попросили притулку в іншій країні й отримали рішення цієї країни або офісу Верховного Комісара ООН у справах біженців, що має спеціальний мандат від ООН на проведення процедури визначення статусу біженця, зокрема визнання причин виїзду людей з країни їхнього громадянства такими, що відповідають Конвенції. Доки держава або Агентство ООН у справах біженців не визнали людину біженцем, згідно з Конвенцією, людина,

що попросила міжнародного захисту, називається шукачем притулку.

У разі вимушеної міграції виділяється ще одна категорія людей, що визначається відмовою держави та Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців визнати причини залишення країни свого громадянства обґрунтованими або такими, що відповідають Конвенції, – належні до цієї категорії люди називаються особами, яким відмовлено у статусі біженця. Важливо пам'ятати, що кожна країна має також забезпечити право будь-якому шукачеві притулку процедуру оскарження рішення міграційного органу до суду (бажано декількох рівнів). Після вичерпання можливостей оскарження рішення про відмову в наданні статусу біженця особа може спробувати попросити притулок в іншій країні (історія попередніх запитів на притулок буде, очевидно, враховуватися) або повернутися до країни свого громадянства.

Але найважливішими є ті процеси та процедури, з якими стикаються мігранти, оскільки саме вони найсильніше впливають на їх світогляд та психіку. Зважаючи на специфіку причин міграції, на нашу думку, у дослідженнях краще концентруватися на вимушеній міграції, адже саме вона спричиняє найбільш негативний вплив на людей.

Однією з суттєвих категорій у контексті сучасної міграції стає категорія «ідентичність». Вона дає можливість перейти до таких важливих сьогодні категорій, як «національна ідентичність», «громадянська національна ідентичність», «колективні взаємодії з новою батьківщиною», «ставлення до старої країни», «ставлення до нової країни проживання» тощо [4]. Поряд з ними з'являється необхідність розгляду таких понять, як «домівка», «дім», «зустріч», «гостинність», але з урахуванням трансформації ситуацій і процесів, у які прямо або побічно вписуються, втягуються суб'єкти міграційних потоків.

У перші тижні після прибуття на нове місце для мігрантів розпочинається процес адаптації та пошук засобів існування. Процес адаптації в різних людей триває неоднаково, залежно від їхнього віку, статі, освіти, характеру, стану здоров'я тощо. Не варто забувати, що для людей з обмеженими можливостями або вадами розвитку (інваліди, люди з аутизмом, особи, що пережили насильство) процес адаптації може тривати довго або навіть стати чинником цілковитого розриву зв'язків з суспільством і розвитку серйозних психічних проблем. Попри те, що період адаптації найчастіше сприймається як початковий і неважливий (розв'язання багатьох питань відкладається до «кращих

часів»), чимало важливих процедур і можливостей з'являється саме на цьому етапі, зокрема подання клопотання про надання притулку (для біженців) або реєстрація особи як ВПО в державних органах.

Сьогодні також набуває актуальності категорія «хибна міграція». Нерідко люди перетинають міжнародний кордон, тривалий час не підозрюючи про це (наприклад, в Африці й у країнах Близького Сходу) через брак знань, інформації, чітких кордонів і наявності похідності культур, мови, норм поведінки й низького рівня урбанізації місцевості. Крім цього, трапляються випадки, коли люди знають, що перебувають на території іншої держави, але не подають жодних клопотань до органів у країні перебування, оскільки не знають про біженство, процедури й зобов'язання щодо міжнародного захисту.

Якщо особа все-таки звернулася за міжнародним захистом до тієї чи іншої держави, то найчастіше після реєстрації й збирання первинної інформації вона потрапить до спеціального табору. У міжнародній правовій практиці такі табори називаються місцем компактного проживання (МКП). Вони являють собою територію, що цілком або частково пристосована для задоволення базових потреб життєдіяльності й на якій можуть одночасно розміститися кілька осіб (сімей). Зазвичай МКП перебувають під патронатом держави, місцевих або міжнародних організацій. Такі табори передбачені саме для тимчасового перебування осіб, оскільки вважається, що ці особи, адаптувавшись до нового місця, або знайдуть окреме житло, або повернуться до країни (території), звідки вони прийшли. Але, на жаль, люди здебільшого залишаються в МКП на досить тривалий час – роки й навіть десятиліття [5].

І в таких умовах виникає зацікавленість іншим аспектом міграції – мораллю й традиціями суспільства, звідки мігранти походять, а також того, до якого вони прибувають. Як правило, конфлікти спричиняють різні моральні принципи щодо однакових або похідних питань і аспектів. Особливістю проблем, пов'язаних з різницею в моральних стандартах, є те, що мораль виникає з глибшого й складнішого аспекту життя людини, ніж закон. З історії та теорії держави й права добре відомо, що мораль – основа для закону, а закони ухвалюються й виконуються лише за умови узгодження або принаймні непротиставлення їх моральним стандартам більшості суспільства. Цей аспект є дуже важливим і розглядатиметься окремо в подальших дослідженнях [2].

Тривале перебування осіб у місцях компактного проживання зумовлено кількома

чинниками, найголовнішими з яких є тривалість процедур адаптації та інкорпорації вимушених мігрантів (об'єктивна проблема). Тоді актуалізується один ряд категорій – «оселя», «дім», «ідентичність» тощо. Для опису змін у поведінці й психології вимушених мігрантів, через які вони нерідко опиняються в хибному колі, розірвати яке тим важче, чим більше часу особа проводить у МКП (суб'єктивна проблема), потрібен інший категоріальний ряд: «національна ідентичність», «громадянська національна ідентичність», «колективна взаємодія з новою батьківщиною», «ставлення до старої країни», «ставлення до нової країни проживання», «дім», «зустріч», «гостинність» тощо.

Список використаних джерел

1. Бенхабیب С. Притязання культури: Равенство і різноманітність в глобальну еру. М.: Логос, 2003. 241 с.
2. Моджина Н. В., Каров Р. А. Міграція як індикатор соціально-економічного кризису. *Молодой ученый*. 2016. № 12. С. 741–744.
3. Сметанюк Ю. Феномен міграції в соціально-філософському дискурсі: понятійно-категоріальний апарат. *Versus*. 2016. № 1(7). С. 92–98.
4. Хантінгтон С. Кто мы? Вызовы американской идентичности. М.: АСТ, 2004. 635 с.
5. Rehel B, Mladovsky Ph., Deville W., Rijks B. et al. Migration and health in the European Union. *The European observatory on Health Systems and Policies*. 2011. 282 p.
6. The UN Refugee convention and 1967 protocol. URL: <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html> (12.04.2017).

Відомості про автора:

Мурадян Варган
vartan4ever@mail.ru
Харківський польовий офіс ООН
м. Харків, Харківська обл.
61002, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i9.1964>

Надійшла до редакції: 14. 04. 2017 р.
Прийнята до друку: 24.05.2017 р.

Рецензент:

доктор філософських наук,
професор Дольська О.О.

Очевидно, що феномен міграції багатогранний і багатовимірний і його необхідно досліджувати в правовому, історичному й філософському аспектах. Він розкривається в категоріях і поняттях, що мають бути окремо й уважно вивчені з тим, щоб зрозуміти, як явище міграції змінює життя й до яких наслідків може призвести.

У статті ми розглянули такі категорії, як вимушена й добровільна міграції, біженці, ВПО, місце компактного проживання. Ці категорії не є сталими, оскільки правові поняття не завжди збігаються з реальними обставинами життя. Саме тому ці категорії, з огляду на саму сутність феномену, потрібно розглядати як щось мінливе, яке постійно адаптується до обставин часу.

References

1. Benhabib, S. (2003). Pritiazaniia kul'tury: Ravenstvo i raznobraziie b global'nuiiu eru. Moscow: Logos [in Russian].
2. Modzhina, N. V., Karov, R. A. (2016). Mogratsiia kak indikator sotsial'no-ekonomicheskogo krizisa. *Molodoi uchenyi – Young researcher*, 12, 741–744 [in Russian].
3. Smetaniuk, Yu. (2016). Fenomen migratsii v sotsial'no-filosofs'komu dyskursi: poniatiiino-katehoriial'nyi aparat. *Versus. Naukovo-teoretychnyi chasopys – Versus. Scientific-theoretical Bulletin*, 1(7), 92–98 [in Ukrainian].
4. Huntington, S. (2004). Kto my? Vyzovy amerikanskoi identichnosti. Moscow: AST [in Russian].
5. Rehel, B, Mladovsky, Ph., Deville, W., Rijks, B. et al. (2011). Roumyana Petrov-Benedict, Martin McKee. Migration and health in the European Union. *The European observatory on Health Systems and Policies*.
6. The UN Refugee convention and 1967 protocol. URL: <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html> (12.04.2017).

Information about the author:

Muradian Vartan
vartan4ever@mail.ru
Kharkiv Field Office UNO
Kharkiv, Kharkiv region,
61002, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i9.1964>

Received at the editorial office: 14. 04. 2017.
Accepted for publishing: 24.05.2017.

Reviewer:

Doctor of Philosophical Sciences,
Professor Dols'ka O. O.